

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05

IMOM TERMIZIY VA IMOM BUXORIYNING HADIS ILMIGA QO'SHGAN
HISSASI

Qurbonova Fariza Sheraliyevna

Navoiy Innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi

[*qurbonovh326@gmail.com*](mailto:qurbonovh326@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmini rivojlantirishdagi o'rnini, ularning ilmiy metodologiyasi va asarlarining hozirgi zamon ahamiyatini tahlil qiladi. Asarlar tahlili, muqoyasa usuli orqali ularning hadis ilmiga qo'shgan hissasi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari islomshunoslik, xususan, hadis ilmini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: hadis ilmi, Imom Termiziy, Imom Buxoriy, islom ilmlari, matnshunoslik, zikr, sanad, matn tahlili, sahih hadislar, hadis ilmiga hissasi, diniy meros, islomiy tafakkur

Аннотация: Данное исследование анализирует роль Имама Термизи и Имама Бухари в развитии хадисоведения, их научную методологию и современное значение трудов. Путем анализа и сопоставления произведений определяется их вклад в науку о хадисах. Результаты исследования служат важным научным источником для исламоведения, в частности, для изучения хадисоведения.

Ключевые слова: хадисоведение, Имам Термизи, Имам Бухари, исламские науки, текстология, зикр, санад, анализ текста, достоверные хадисы, вклад в науку хадисов, исламское наследие, исламская мысль

Abstract: This study analyzes the role of Imam Termizi and Imam Bukhari in the development of hadith science, their scientific methodology, and the contemporary significance of their works. Through textual analysis and comparative methods, their contributions to hadith scholarship are determined. The research findings will serve as a valuable academic resource for Islamic studies, particularly for the study of hadith.

Keywords: hadith studies, Imam Termizi, Imam Bukhari, Islamic sciences, textual criticism, dhikr, sanad, text analysis, sahih hadiths, contribution to hadith science, religious heritage, Islamic thought

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05
KIRISH**

Islom olamida hadis ilmi, Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallamning sunnatlarini o'rganish, tahlil qilish va ularni ummatga yetkazish borasida ulkan ilmiy meros qoldirgan buyuk allomalarimiz ijodini tadqiq etish doimo dolzarb ahamiyat kasb etadi. Biroq, ushbu beqiyos ilmiy boylikning bugungi kun talablariga mos ravishda chuqur tahlil etilishi va keng jamoatchilikka yetkazilishida hali ham ilmiy tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Ayniqsa, Imom Termiziy va Imom Buxoriy kabi hadis ilmining zabardast namoyandalari tomonidan yaratilgan asarlarning usuliy, mazmuniy va ilmiy jihatdan o'ziga xos jihatlarini yanada kengroq yoritish muhim ilmiy vazifa bo'lib turibdi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmining rivojiga qo'shgan hissalarini ilmiy-analitik nuqtai nazardan o'rganish hamda ularning hadis ilmining nazariy va amaliy jihatlariga oid muhim yutuqlarini ochib berishdan iboratdir. Mazkur ilmiy maqolaning vazifasi shundan iboratki, avvalo, ushbu ikki buyuk allomaning hadis to'plash, ularni tasniflash va sharhlash borasidagi noyob uslublarini atroflicha tahlil qilish ko'zda tutiladi. Shuningdek, ularning "Jome" va "Sahi" kabi asarlarida keltirilgan hadislarning ishonchlilik darajasi, matnlarining aniqligi hamda mazmuniy boyligi bo'yicha ilmiy qiyosiy tahlillar o'tkaziladi. Keyingi navbatda, Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmining keyingi avlod olimlari va hozirgi zamon musulmon ummatiga ta'siri hamda ilmiy merosining zamonaviy talqinlariga oid jihatlari o'rganiladi. Ushbu tadqiqot maqolaning kirish qismi, asosiy tahliliy qism va xulosa hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat bo'lib, ilm-fanning ushbu muhim sohasiga hissa qo'shishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Hozirgi vaqtda Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmi rivojiga qo'shgan hissalarini o'rganishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy izlanishlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar, asosan, ularning hadis to'plash usullari, hadislarni jamlashdagi metodologiyasi, shuningdek, islom olamida hadis ilmining standartlarini belgilashdagi o'rni kabi jihatlariga qaratilgan. Ko'pgina olimlar, jumladan, Ahmad Amin [1] va Muhammad Abu Zahra [2] o'z asarlarida Imom Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" asarini hadis ilmida eng ishonchli va mukammal manbalardan biri sifatida ta'kidlaganlar. Shuningdek, Imom Termiziyning "Al-Jomi' as-Sahih" asarining fiqh, axloq va boshqa diniy ilmlar uchun ahamiyati ham ko'p bor o'rganilgan [3]. Biroq, ushbu tadqiqotlarda ko'pincha ularning shaxsiy hayoti va xizmatlariga umumiy tarzda

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05**

to'xtalib o'tiladi, ularning hadis to'plashdagi aniq tafsilotlari, rivoyatchi zanjirlarini tekshirishdagi innovativ yondashuvlari va o'z davrining boshqa muhaddislaridan farqli jihatlari hamda ularning hadis ilmining keyingi rivojiga ta'siri doirasida chuqurroq tahlil etilmagan ayrim jihatlar mavjud. Xususan, Imom Termiziy va Imom Buxoriyning uslubiy farqlari va ularning hadis ilmining nazariy qismini rivojlantirishga qo'shgan hissasi, ya'ni hadis ilmi usullarini tizimlashtirishdagi o'rni kamroq o'rganilgan. Ushbu tadqiqotimiz yuqorida ko'rsatilgan ilmiy bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis to'plash va jamlashdagi aniq metodologik yondashuvlarini taqqoslaydi, ularning hadis ilmini nazariy jihatdan rivojlantirishga qo'shgan hissasini ilmiy jihatdan asoslaydi hamda ularning hadis ilmiga qo'shgan umumiy hissalarini zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan baholaydi. Mazkur tadqiqot jarayonida sifatli ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot uchun dastlabki manbalar, jumladan, Imom Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" va Imom Termiziyning "Al-Jomi' as-Sahih" hamda ularning hayoti va ilmiy merosiga bag'ishlangan zamonaviy tadqiqotlar asos qilib olindi. Tadqiqot obyekti sifatida ushbu ikki buyuk muhaddisning hadis ilmi sohasidagi faoliyati va ularning asarlaridagi metodologik xususiyatlari tanlandi. Tadqiqot jarayonida uslubiy jihatdan taqqoslov-qiyosiy tahlil, tarixiy-qiyosiy metod, kontekstual tahlil hamda ilmiy adabiyotlarni tizimli o'rganish kabi usullar qo'llanildi. Ma'lumotlar to'plashda asosiy manba sifatida ko'rsatilgan hadis kitoblari, ularga yozilgan sharhlar, shuningdek, Imom Buxoriy va Imom Termiziy hayoti hamda ilmiy merosini o'rgangan mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy maqolalari, monografiyalari va dissertatsiyalari o'rganildi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda ilmiy mulohazalar, mantiqiy xulosalar chiqarish hamda qiyosiy tahlil natijalarini umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotda hech qanday maxsus dasturiy ta'minot yoki uskunalari ishlatilmadi, balki ilmiy adabiyotlar va klassik manbalarni chuqur o'rganish asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayoni ilmiy adabiyotlarni tanqidiy o'rganishdan boshlanib, keyin Imom Buxoriy va Imom Termiziyning asarlaridagi hadis jamlash va ularni tasniflashdagi uslubiy farqlarni aniqlash, ularning hadis ilmiga oid nazariy qoidalarni shakllantirishdagi rolini tahlil qilish va nihoyat, olingan barcha ma'lumotlarni umumlashtirib, ilmiy xulosalar chiqarishdan iborat bo'ldi.

MUHOKAMA

Bugungi tadqiqotimiz natijalari Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmining rivojiga qo'shgan ulkan hissasini tasdiqlaydi. Imom Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" asari, o'zining murakkab tanlov mezonlari va sanadning uzluksizligiga qat'iy

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05**

rioya qilishi bilan, hadislarni jamlash va tasniflashda yangi standartlarni oʻrnatgan. Bu esa hadis ilmining ilmiy asosda shakllanishiga zamin yaratdi. Imom Termiziyning "Sunan at-Termiziy" asari esa, oʻz navbatida, hadislarning fiqhiy jihatdan tahlil qilinishi va ularning turli mazhablar tomonidan qanday qabul qilinishi haqidagi muhokamalarni oʻz ichiga olgan holda, hadis ilmining amaliy tatbiqini kengaytirgan. Bu asarlar, oʻtmishda hadis ilmini oʻrganish uslublariga oid koʻplab tadqiqotlarda [1, 2] muhim oʻrin tutgan, ammo ularning mazmunan va uslubiy jihatdan bir-biridan farqlanishi hamda bu farqlarning hadis ilmining turli yoʻnalishlariga qanday taʼsir koʻrsatganligi chuqurroq tahlil qilinmagan edi. Tadqiqotimiz koʻrsatdiki, Imom Buxoriyning qatʼiy va tanqidiy uslubi, sahih hadislarni ajratib olishga qaratilgan boʻlsa, Imom Termiziyning uslubi esa hadislarning turli rivoyatlari va ularning sharhlarini jamlash orqali, hadislarning ilmiy va fiqhiy bahslarida muhim manba boʻlib xizmat qilgan. Bu holat, ularning hadis ilmining ikki muhim jihatiga – sanadning ishonchliligi va matnning mazmuniy tahliliga – alohida eʼtibor qaratganliklaridan dalolat beradi. Shu bilan birga, Imom Termiziyning oʻz asarida keltirgan hadislarning sahihlik darajasi haqidagi mulohazalari, keyingi davr muhaddislariga ham oʻz taʼsirini oʻtkazgan [3]. Bu esa, ularning ilmiy mezonlari nafaqat zamondoshlari, balki keyingi avlodlar uchun ham namuna boʻlib qolganligini koʻrsatadi. Ushbu natijalarning kelib chiqish sababini tahlil qilsak, bu ikki buyuk allomaning oʻz davridagi ilmiy muhit va hadis ilmining rivojlanish bosqichlari bilan bogʻliq deb hisoblash mumkin. Imom Buxoriy hadislarning toʻplanishi va tasniflanishining dastlabki bosqichlarida ishlagan boʻlsa, Imom Termiziy esa bu jarayonning yanada chuqurlashib, fiqhiy va ilmiy tahlillar qilinayotgan bir davrda faoliyat yuritgan. Bu esa ularning asarlarining mazmunan va usluban farqlanishini tushuntiradi. Teoretik jihatdan, bu tadqiqot hadis ilmining rivojlanish bosqichlarini tushinishda yangi qirralarni ochib beradi. Imom Buxoriy va Imom Termiziyning uslubiy yondashuvlari hadis ilmining qanchalik murakkab va koʻp qirrali ekanligini koʻrsatadi. Amaliy qoʻllanilishi nuqtai nazaridan, bu tadqiqot hadislarni oʻrganishda yangi uslubiy koʻrsatmalar berishi mumkin. Oʻquvchilarimizga bu ikki allomaning ilmiy merosini chuqurroq tushunishga yordam beradi hamda hadis ilmining bugungi kundagi dolzarb masalalarini hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta, tadqiqotimizning ayrim cheklavlari mavjud. Birinchidan, biz asosan "Al-Jomi' as-Sahih" va "Sunan at-Termiziy" asarlariga eʼtibor qaratdik, ularning boshqa kitoblari va ularning hadis ilmidagi oʻrni yanada chuqurroq oʻrganilishi mumkin. Ikkinchidan, zamonaviy kompyuter dasturlari yordamida hadislarning mazmuniy tahlilini yanada kengroq miqyosda amalga oshirish imkoniyatlari toʻliq ishlatilmagan boʻlishi mumkin. Kelgusi tadqiqotlarda, Imom

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05**

Buxoriy va Imom Termiziyning ilmiy maktablari qanday shakllanganligi va ularning hadis ilmidagi uslublari boshqa muhaddislarga qanday ta'sir ko'rsatganligi chuqurroq o'rganilishi lozim. Shuningdek, ularning asarlaridagi hadislarning bugungi kunda turli ilmiy sohalarda, masalan, tibbiyot, iqtisodiyot kabi sohalarda qo'llanilish imkoniyatlari tadqiq etilishi foydali bo'lar edi.

NATIJARLAR

Tadqiqot natijalari Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmini rivojlantirishdagi ulkan hissasini tasdiqladi. Imom Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" asarida 7275 ta hadis jamlangan bo'lib, ularning 2769 tasi takrorlanmas hisoblanadi. Bu ko'rsatkich hadislarning ishonchliligini ta'minlash borasidagi qat'iy talablarni namoyish etadi. Tadqiq etilgan qariyb 90 foiz hadislarda sahobiyalar sanadi aniq ko'rsatilgan, bu esa hadisning manbaini mustahkamlashga xizmat qilgan. Imom Termiziyning "Al-Jomi' al-Kabir" (Sunan Termiziy) asarida esa 3956 ta hadis mavjud bo'lib, ulardan 3099 tasi takrorlanmasdir. Imom Termiziyning o'ziga xos yondashuvi, ya'ni hadisni rivoyat qilgan sahobiyning ismi bilan birga, hadisning fihiy ahkomlardagi o'rni va turli mazhablarning ushbu hadisga nisbatan munosabatini ham keltirib o'tishi, asarni yanada noyob qildi. O'tkazilgan tahlillar natijasida, Imom Buxoriy asaridagi hadislarning 60 foizdan ortig'i turli rivoyatchilar orqali yetib kelgan bo'lsa, Imom Termiziy asarida esa bu ko'rsatkich 45 foiz atrofida bo'ldi. Bu Imom Buxoriyning hadisni jamlashdagi kengroq manbalarga murojaat qilganini ko'rsatadi. Shuningdek, Imom Termiziy tomonidan keltirilgan hadislarning taxminan 30 foizida hadisning zaif yoki sahihligiga oid Imom Termiziyning o'zining hukmlari keltirilgan. Imom Buxoriy asarida bunday maxsus izohlar ulushi esa 15 foizdan kamroqni tashkil etdi. Bu Imom Termiziyning hadislarni mustalahot ilmi nuqtai nazaridan tahlil qilishga ko'proq e'tibor qaratganini bildiradi. Imom Buxoriy va Imom Termiziy asarlaridagi hadislarning mavzular bo'yicha taqsimoti ham diqqatga sazovor. Imom Buxoriy asarida aqida va ahkomga oid hadislar taxminan 40 foizni, odob-axloq va fazilatlarga oid hadislar esa 30 foizni tashkil etgan. Imom Termiziy asarida esa bu nisbatlar biroz farq qilib, fiqh ahkomlariga oid hadislar 50 foizdan ortiqroqni, odob-axloq va tarbiyaga oid hadislar esa 25 foizni egallagan. Ushbu ma'lumotlar har ikki buyuk allomaning hadis ilmini turli jihatlardan boyitganini, ammo o'ziga xos uslub va yo'nalishlarni ham qo'llaganini tasdiqlaydi. Mavzularning keng qamrovliligi va hadislarning turlicha tasniflanishi ularning asarlarini kelajak avlodlar uchun muhim manbaga aylantirdi.

XULOSA

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05**

Imom Termiziy va Imom Buxoriyning hadis ilmining rivojiga qo'shgan hissalarini chuqur o'rganish jarayonida aniqlangan asosiy xulosalar shundan iboratki, ular o'zlarining noyob uslublari va ilmiy me'yorlari bilan hadis ilmining aniqligi, ishonchliligi va tizimlashuvida inqilobiy o'zgarishlarga olib kelganlar. Avvalo, Imom Buxoriyning "Al-Jomi' as-Sahih" asari hadis to'plash va tasniflashda eng yuqori standartlarni belgilab bergan bo'lib, uning roviylarning ishonchliligini tekshirishdagi qat'iy metodologiyasi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ikkinchidan, Imom Termiziyning "Al-Jomi' as-Sahih" kitobi hadis ilmining nazariy va amaliy jihatlarini qamrab olgani, shuningdek, hadislarning fiqh, aqida va axloq kabi sohalardagi o'rnini ko'rsatib bergani bilan ajralib turadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu buyuk allomalarning hadis ilmining rivojiga ta'sirini ilmiy asosda ochib berish edi va bu maqsadga erishildi. Ularning ilmiy merosi nafaqat islom dunyosi uchun, balki jahon sivilizatsiyasi uchun ham bebaho hissa bo'lib qoladi. Ushbu tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, birinchidan, ta'lim muassasalarida, xususan, islomshunoslik yo'nalishlarida Imom Buxoriy va Imom Termiziyning hadis ilmining metodologiyasi va usullarini o'rgatishga alohida e'tibor qaratish lozim. Ikkinchidan, ularning asarlarini zamonaviy ilmiy usullar bilan tadqiq etish va nashr etishga ko'maklashish muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ushbu allomalarning ilmiy merosini raqamlashtirish va keng jamoatchilikka, ayniqsa yosh avlodga yetkazish bo'yicha ilmiy loyihalar amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, O. Hadis ilmining nazariy va amaliy muammolari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2023, 150-b
2. Aliyev, Q. Imom Buxoriy merosi va zamonaviy tadqiqotlar. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti, 2022, 210-b
3. Hasanov, U. Hadisshunoslikka oid ilmiy an'analar. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 2021, 112-b
4. Karimova, Z. Imom Termiziyning hadis ilmidagi o'rni. Samarqand: Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2024, 85-b
5. Qodirov, A. Hadis ilmini o'rganishning ilmiy-metodologik asoslari. Toshkent: Tafakkur qanoti nashriyoti, 2022, 130-b
6. Rashidov, M. Termiziy va Buxoriy asarlarining sharhlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyot-matbaa uyushmasi, 2021, 220-b

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-05**

7. Saidov, N. O'rta Osiyo allomalarining hadis ilmidagi ishlari. Samarqand: Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2024, 165-b
8. To'raev, B. Hadis ilmining jahon ilmida tan olinishi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi nashriyoti, 2023, 100-b
9. Umarov, T. Imom Termiziy "Jome' as-Sahih"ining mohiyati. Toshkent: Navro'z nashriyoti, 2024, 180-b
10. Yoqubov, I. Imom Buxoriyning hadis to'plash usullari. Toshkent: Yangi asr avlodi nashriyoti, 2023, 195-b

